

DORI VOSITALARI BILAN O‘TKIR ZAHARLANISHLARNI DAVOLASHNING UMUMIY TAMOYILLARI

Mirzaalimov Sirojiddin Tolibdjonovich
Farmasevtik fanlar kafedrası assistenti
Andijon Davlat Tibbiyot Institutı

Аnnotatsiya: *Maqolada dori vositalari bilan o‘tkir zaharlanishlarni davolashning umumiy tamoyillari haqida so‘z boradi.*

Kalit so‘zlari: *dori vositalari, kimyoviy birikmalar, zaharlanish, kimyoviy birikmalar, zaharli moddalar*

Аннотация: *В статье рассмотрены общие принципы лечения острого лекарственного отравления*

Ключевые слова: *лекарства, химические соединения, отравление, химические соединения, токсины*

Annotation: *The article discusses the general principles of treatment of acute drug poisoning.*

Keywords: *drugs, chemical compounds, poisoning, chemical compounds, toxins*

Turli kimyoviy birikmalar bilan, shu jumladan dori vositalari bilan ham, o‘tkir zaharlanish holatlari juda ham ko‘p uchrab turadi. Bunday zaharlanishlar yoki dori vositalarining bilmasdan, yoki qasddan o‘z o‘zini o‘ldirish (*suitsidal26*) maqsadida dozasini oshirib yuborish natijasida, yohud kasbga bog‘liq holatlarda yuzaga chiqishi mumkin. Ko‘pincha o‘tkir zaharlanishlar nikotindan, etil spirtidan, narkotik va nonarkotik analgetiklardan, narkotik turdagi uxlatuvchi hamda psixotrop vositalardan va shuningdek, hasharotlarga qarshi qo‘llaniladigan fosfor organik birikmalardan kelib chiqishi mumkin.

Hozirgi kunda turli kimyoviy birikmalardan zaharlangan bemorlarga zudlik bilan yordam ko'rsatish maqsadida Respublika shoshilinch tibbiy yordam ilmiy markazida va uning viloyatlardagi filiallarida toksikologiya bo'limlari tashkil qilingan. O'tkir zaharlanishlarda shifokorning asosiy vazifasi zaharlovchi moddani iloji boricha zudlik bilan organizmdan chiqib ketishiga erishishdir.

O'ta og'ir zaharlanishlarda dastlab reanimatsiya bo'limlarida bemorni jonlantirish ishlari umumterapevtik davo bilan birgalikda olib boriladi va keyin zaharlovchi moddaning organizmdan chiqib ketishiga qaratilgan majmuaviy davo muolajalari o'tkaziladi. Bunda asosiy e'tibor hayot uchun zarur bo'lgan a'zolar (yurak-qon tomir va nafas tizimi) faoliyatini saqlab qolishga qaratiladi.

Zaharli moddalarni organizmdan chiqarib tashlashning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Zaharlovchi moddaning asosiy so'rilish joylaridan qonga o'tishiga to'sqinlik qilish;
2. Agarda zaharlovchi modda qisman yoki to'liq so'rilgan bo'lsa, u holda uning organizmdan chiqarib yuborilishini tezlashtirish;
3. Zaharlovchi moddaga nisbatan ziddizahar (antidot) larni qo'llash orqali uning faolsizlanishiga erishish;
4. Zaharlovchi modda keltirib chiqargan salbiy oqibatlarini bartaraf etish;
5. Har qanday sharoitlarda dori moddalar bilan o'tkir zaharlanishlarning oldini olish.

Talabalarga tushinish oson bo'lishi uchun sanab o'tilgan har bir tamoyil to'g'risida batafsil to'xtalib o'tamiz.

1) zaharlovchi moddaning qonga o'tishiga to'sqinlik qilish

Ko'pchilik holatlarda o'tkir zaharlanish dori moddalarini ichish orqali qabul qilishda kuzatiladi. Bunday paytda asosiy e'tibor oshqozonni zaharlovchi moddadan tozalashga qaratilishi lozim.

Ba'zan qayt mahsulotlarining nafas yo'llariga tushishi natijasida nafas yo'llari shilliq qavatining kuyishi kuzatilishi ehtimoli ham mavjud. Shuning uchun bunday paytlarda eng xavfsiz va samarali chora – oshqozonni zond yordamida yuvish hisoblanadi. Bunda oshqozonni iliq suv, osh tuzining izotonik eritmasi yoki kaliy permanganatining past konsentratsiyali eritmasi bilan yuviladi.

2) qonga tushgan zaharlovchi moddaning chiqarilishini tezlashtirish

Agarda zaharlovchi modda qonga qisman yoki to'liq so'rilgan bo'lsa, u holda barcha asosiy chora-tadbirlar uni tezroq organizmdan chiqarib yuborishga qaratiladi. Buning uchun forsirlangan diurez, peritoneal dializ, gemodializ, gemosorbsiya, qon almashtirish va b. amalga oshirilishi lozim.

Forsirlangan diurez usulida organizmga vena orqali katta miqdordagi suyuqliklar bilan birga yuqori faollikka ega bo'lgan diuretiklar (furosemid, etakrin kislotasi, mannit) ni kiritish tavsiya etiladi. Forsirlangan diurez usulida organizmda katta miqdorda elektrolitlar muvozanatining buzilishi kelib chiqishi tufayli uni o'tkazishning o'ziga xos qarshi ko'rsatmalari ham mavjud bo'lib, yurak-qon tomir o'tkir yetishmovchiligi, buyrak faoliyatining kuchli buzilishi, miya va o'pka shishi xavfi bo'lgan holatlar shular jumlasidandir. *Peritoneal dializ* usulida qorin bo'shlig'ida katta miqdordagi elektrolitlar eritmasi bilan yuviladi.

Mazkur usulning samaradorligi yuqori bo'lishi bilan birga, barcha kimyoviy birikmalar ham dializlanavermasligini ham unutmaslik lozim. *Gemodializ (sun'iy buyrak)* usulida qon yarim o'tkazgich membranali dializator orqali o'tkaziladi va katta miqdordagi oqsillar bilan bog'lanmagan zaharlovchi moddalarni ajratib oladi (masalan, barbituratlarni).

Arterial qon bosimining keskin darajada tushib ketishi gemodializ uchun qarshi ko'rsatma bo'ladi.

Gemosorbsiya usulida toksikatsiyaning bir turi bo'lib, unda qondagi zaharli moddalarni maxsus sorbentlar (masalan, qon oqsillari bilan qoplangan granulalangan faollashtirilgan ko'mir) yordamida absorbsiya qilinadi.

Qon almashtirish usuli – dori moddalari bilan o‘tkir zaharlanishlarning og‘ir kechishida ishlatiladi. Bunda bemordan qon olish bilan birga unga yangi qon ham quyiladi. Bu usul ko‘pincha qonda metgemoglobin hosil qiluvchi birikmalar bilan zaharlanishlarda juda qo‘l keladi, masalan, nitratlar, nitrobenzollar va b. Shuningdek, ushbu usul oqsillar bilan kuchli bog‘lanuvchi yuqori molekulyar birikmalar bilan zaharlanishlarda ham juda foydalidir. Tromboflebitlarda va qon aylanishining kuchli ifodalangan buzilishlarida qon almashtirish usulini qo‘llash mumkin emas.

Keyingi yillarda ayrim dori moddalari bilan o‘tkir zaharlanishlarda *plazmoferez*²⁸ usuli ham keng qo‘lanila boshladi. Bu usulda bemorning qoni tarkibidagi shaklli elementlarni to‘liq saqlab qolgan holda plazmasi ajratib olinadi va keyin uning o‘rniga donorlardan olingan yangi plazma yoki albumin bilan elektrolitlar eritmasi quyiladi.

Agarda zaharlovchi modda nafas yo‘llari orqali ajraladigan birikma bo‘lsa (masalan, ingalyasion narkoz vositalari va b.), u holda bemorga kuchli – *forsirlangan nafas oldirish* orqali ham uning organizmini dezintoksikatsiya qilsa ,bo‘ladi.

Buning uchun o‘pkagi perventilyasiyasini karbogen yoki boshqa nafas analeptiklari yordamida chaqirish mumkin yohud bemorga sun‘iy nafas oldirish lozim. O‘tkir zaharlanishlarni davolashda zaharlovchi moddaning organizmdagi parchalanish jarayonini tezlashtirish katta ahamiyatga ega emas.

3) qonga so‘rilgan moddaning zaharliligini bartaraf etish

Agarda bemorning qaysi modda bilan zaharlanganligi aniq bo‘lsa, unga nisbatan *ziddi zaharlar (antidot)*²⁹ qo‘llash orqali organizm detoksikatsiya qilinadi. Ziddi zaharlar – turli kimyoviy moddalar bilan zaharlanishlarni spetsifik davolovchi vositalardir. Ularga zaharlovchi moddalar bilan fizik yoki kimyoviy o‘zaro ta’sirlashuvchi yohud farmakologik antagonizm (fiziologik retseptorlar va tizimlar) orqali ta’sir qiluvchi vositalar kiradi.

4) o'tkir zaharlanishlarni simptomatik davolash

Yuqorida keltirib o'tilgan davolash chora-tadbirlari bilan bir qatorda o'tkir zaharlanishlarni (ayniqsa, spetsifik ziddi zaharlari bo'lmagan dori moddalari bilan) davolashda ular keltirib chiqargan belgilarga qarshi simptomatik davo o'tkazish ham o'ziga xos ahamiyatga ega. Yuqorida ta'kidlanganlardan ko'rinib turibdiki, dori moddalardan o'tkir zaharlanishlarni davolashda majmuaviy detoksikatsion hamda simptomatik davo chora-tadbirlari bilan birga zarur paytlarda reanimatsion jonlantirish amaliyoti ham olib boriladi.

5) dori moddalar bilan o'tkir zaharlanishlarning oldini olish

Dori moddalar bilan o'tkir zaharlanishlarning oldini olish har bir shifokorning asosiy vazifasi hisoblanadi. Buning uchun har bir dori vositasini asosli ravishda tavsiya qilish va shuningdek, dori preparatlarini kasalxona hamda uy sharoitida saqlanishiga juda katta ahamiyat berish lozim.

Dori vositalarini oziq-ovqat mahsulotlari bilan birgalikda shkaf va muzlatkichlarda saqlash mumkin emas. Agarda barcha tibbiy xodimlar va tibbiy ma'lumotga ega bo'lmagan oddiy insonlar yuqorida ta'kidlab o'tilganlarga to'liqrioya qiladigan bo'lsalar, u holda dori moddalar bilan o'tkir zaharlanishlarning oldi olinishiga 100 foiz kafolat berish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Obshaya vrachebnaya praktika. Klinicheskie rekomendatsii farmakologi-cheskiy spravochnik. Pod. Red. I.N. Denisova, YU.L. Shevchenko, F.G. Nazirova. – M.: GEOTAR-Media, 2005.
2. http://www.cibis.ru/catalogue/pharmacology_pharmacy_toxicology/a/sites/
3. 2185.html; [://medvedev-ma.narod.ru/farmakologia/0.htm](http://medvedev-ma.narod.ru/farmakologia/0.htm);